HAYOTIY VAZIYATLARGA ASOSLANGAN TOPSHIRIQLAR VOSITASIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING KOMMUNIKATIV VA IJTIMOIY KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

BOYMURODOVA NODIRABEGIM BAHODIR QIZI

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. O‘quvchilarda o‘z fikrini aniq ifodalash, suhbatdoshni tinglash, jamoada ishlash, hamkorlik qilish, nizoli vaziyatlarni tinch yo‘l bilan hal etish hamda ijtimoiy mas’uliyatni anglash ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasi asoslab berilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan amaliy topshiriqlar, ularni tashkil etish bosqichlari va baholash mezonlari tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, hayotiy vaziyat, kommunikativ ko‘nikma, ijtimoiy ko‘nikma, hamkorlik, muloqot, muammoli topshiriq, interfaol metod, ijtimoiy kompetensiya.

Kirish

Bugungi ta’lim tizimida o‘quvchilarga faqat nazariy bilim berish emas, balki ularni kundalik hayotda mustaqil faoliyat yurita oladigan, o‘z fikrini erkin ifodalaydigan, boshqalar bilan samarali muloqot qiladigan va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etadigan shaxs sifatida tarbiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning shaxsiyati,

dunyoqarashi, muloqot madaniyati va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadigan muhim davrdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari maktab muhitida tengdoshlari, o‘qituvchilari va boshqa insonlar bilan muntazam munosabatga kirishadilar. Ushbu jarayonda ular o‘z fikrini bayon qilish, suhbatdoshning fikrini tinglash, o‘zaro kelishish, yordam so‘rash va ko‘maklashish kabi ko‘nikmalarni egallaydilar. Biroq mazkur ko‘nikmalar o‘z-o‘zidan shakllanmaydi. Ularni maqsadli pedagogik faoliyat, amaliy mashqlar va hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar orqali rivojlantirish talab etiladi.

Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o‘quvchini real hayotga yaqin muammolar ustida fikrlashga, muqobil yechimlarni izlashga va o‘z qarorini asoslashga undaydi. Bunday topshiriqlar o‘quv faoliyatini kundalik turmush tajribasi bilan bog‘lab, bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini yaratadi.

Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarning pedagogik mohiyati

Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar — o‘quvchilarga kundalik hayotda uchrashi mumkin bo‘lgan muammoli holatlar, ijtimoiy munosabatlar va amaliy vazifalarni taqdim etish orqali ularning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik vositalardir.

Mazkur topshiriqlarning asosiy xususiyati shundaki, ular o‘quvchini tayyor javobni takrorlashga emas, balki vaziyatni tahlil qilish, o‘z munosabatini bildirish, boshqalarning fikrini hisobga olish va maqbul yechim topishga yo‘naltiradi.

Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar quyidagi pedagogik vazifalarni bajaradi:

- o‘quvchilarning og‘zaki nutqi va fikrni izchil bayon etish qobiliyatini rivojlantiradi;
- o‘zaro muloqot va hamkorlik qilishga o‘rgatadi;
- boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish va hurmat qilishni shakllantiradi;
- muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga yo‘naltiradi;
- jamoada ishlash va umumiy maqsadga erishish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- ijtimoiy mas’uliyat va o‘zaro yordam tuyg‘usini mustahkamlaydi.

Bunday topshiriqlarni ona tili va o‘qish savodxonligi, tarbiya, matematika hamda boshqa fanlar mazmuniga integratsiya qilish mumkin.

Kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish metodikasi

Kommunikativ ko‘nikmalar shaxsning boshqa insonlar bilan samarali muloqot o‘rnatishi, o‘z fikrini tushunarli ifodalashi, suhbatdoshni tinglashi va muloqot jarayonida tegishli nutqiy vositalardan foydalana olish qobiliyatini anglatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun hayotiy vaziyatlarga asoslangan quyidagi topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

1. “Suhbatni davom ettir” topshirig‘i.

O‘qituvchi o‘quvchilarga kundalik hayotda uchraydigan suhbatning boshlanishini taklif qiladi. Masalan:

- Sinfdoshingiz sizdan kitobingizni vaqtincha foydalanish uchun so‘radi.
- Yangi o‘quvchi sinfga keldi va hech kimni tanimaydi.
- Do‘stingiz dars mavzusini tushunmay qoldi.

O‘quvchilar mazkur vaziyatlarda qanday so‘zlar bilan suhbat boshlash, savol berish va javob qaytarish mumkinligini namoyish etadilar. Ushbu mashq salomlashish, murojaat qilish, savol berish, javob qaytarish va suhbatni davom ettirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2. “Men o‘z fikrimni bildiraman” topshirig‘i.

O‘quvchilarga muayyan vaziyat yoki muammoli savol taqdim etiladi. Masalan: “Sinfda umumiy foydalanish uchun bitta yangi kitob keltirildi. Uni barcha o‘quvchilar o‘qishni xohlaydi. Qanday yo‘l tutish kerak?”

Har bir o‘quvchi o‘z taklifini bildiradi va uni asoslaydi. Boshqa o‘quvchilar esa fikrni tinglab, savollar beradilar. Bu topshiriq fikrni dalillash, nutqiy faollik va muloqot madaniyatini shakllantiradi.

3. “Tingla va qayta hikoya qil” topshirig‘i.

Juftlikda ishlash jarayonida bir o‘quvchi o‘zining kichik hayotiy voqeasini hikoya qiladi. Ikkinchi o‘quvchi esa uni diqqat bilan tinglab, asosiy mazmunini qayta bayon qiladi. Keyin o‘quvchilar rollarini almashtiradilar.

Bu mashq faol tinglash, axborotni tushunish va suhbatdosh fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda hayotiy vaziyatlardan foydalanish

Ijtimoiy ko‘nikmalar o‘quvchining jamiyatda, jamoada va kundalik munosabatlarda o‘zini to‘g‘ri tutishi, boshqalar bilan hamkorlik qilishi, ijtimoiy qoidalarni anglab, ularga rioya etishi bilan tavsiflanadi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishda hamkorlikka asoslangan topshiriqlar, rolli o‘yinlar va muammoli vaziyatlarni hal etish mashqlari alohida ahamiyatga ega.

1. “Do‘stimga yordam beraman” topshirig‘i.

O‘quvchilarga quyidagi vaziyat taqdim etiladi: “Sinfingizdagi o‘quvchi daftarini uyda unutib qoldirdi. U topshiriqni bajarishi kerak. Siz qanday yordam bera olasiz?”

O‘quvchilar vaziyatni muhokama qilib, yordam berishning turli usullarini taklif qiladilar. Bunda o‘zaro yordam, hamdardlik, mas’uliyat va mehr-oqibat kabi ijtimoiy sifatlar rivojlanadi.

2. “Kelishmovchilikni hal qilamiz” topshirig‘i.

Vaziyat: “Ikki o‘quvchi bir xil o‘yinchoq bilan o‘ynashni xohlaydi. Ularning har biri o‘z talabida turib oldi. Ushbu muammoni qanday hal qilish mumkin?”

O‘quvchilar muammoni rollarga bo‘linib namoyish etadilar va kelishuvga erishish yo‘llarini izlaydilar. O‘qituvchi ularni bir-birini tinglash, navbat kutish, murosaga kelish va hurmat bilan munosabatda bo‘lishga yo‘naltiradi.

3. “Birgalikda rejalashtiramiz” topshirig‘i.

O‘quvchilarga sinf xonasini bayramga tayyorlash vazifasi beriladi. Ular kichik guruhlarga bo‘linib, vazifalarni taqsimlaydilar: kimdir bezak tayyorlaydi, kimdir tabrik yozadi, boshqalar esa xona tartibini tashkil etadi.

Mazkur topshiriq jamoaviy rejalashtirish, vazifalarni taqsimlash, o‘zaro hamkorlik va umumiy natija uchun javobgarlikni rivojlantiradi.

Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni tashkil etish bosqichlari

Boshlang‘ich sinf darslarida mazkur topshiriqlardan samarali foydalanish uchun ularni muayyan pedagogik ketma-ketlikda tashkil etish lozim.

Birinchi bosqich — motivatsiya va vaziyatni taqdim etish. O‘qituvchi o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, ularga tanish bo‘lgan hayotiy vaziyatni tanlaydi. Vaziyat rasmlar, hikoya, videolavha yoki og‘zaki bayon orqali taqdim etilishi mumkin.

Ikkinchi bosqich — muammoni anglash. O‘quvchilar vaziyatning mazmunini tushunadilar, undagi muammo va ishtirokchilarni aniqlaydilar. O‘qituvchi yo‘naltiruvchi savollar yordamida ularning fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

Uchinchi bosqich — muhokama va hamkorlik. O‘quvchilar juftlik yoki kichik guruhlarda ishlaydilar. Ular o‘z fikrlarini bildiradilar, bir-birini tinglaydilar va turli yechimlarni taqqoslaydilar.

To‘rtinchi bosqich — yechimni taqdim etish. Har bir guruh o‘z xulosasi va taklifini sinfga taqdim etadi. Bunda o‘quvchilarning fikrini asoslash va omma oldida nutq so‘zlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Beshinchi bosqich — refleksiya va baholash. O‘quvchilar topshiriqni bajarish jarayonida nimalarni o‘rganganliklarini, qanday qiyinchiliklarga duch kelganliklarini va kelajakda bu bilimlardan qayerda foydalanish mumkinligini muhokama qiladilar.

Kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning pedagogik shartlari

Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarning samaradorligi bir qator pedagogik shartlarga bog‘liq:

1. **Yoshga moslik.** Topshiriqlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik va yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak.
2. **Hayotiylik.** Vaziyatlar bolalarning kundalik tajribasi, oilaviy hayoti, maktab muhiti va tengdoshlari bilan munosabatlariga yaqin bo‘lishi zarur.
3. **Faol ishtirok.** Har bir o‘quvchiga o‘z fikrini bildirish va topshiriq bajarilishida qatnashish imkoniyati yaratilishi lozim.
4. **Hamkorlik muhiti.** O‘quvchilar bir-birining fikrini hurmat qilish, tinglash va umumiy qarorga kelishga o‘rgatilishi kerak.
5. **Ijobiy psixologik muhit.** O‘quvchilarning xato qilishdan qo‘rqmasligi, o‘z fikrini erkin ifodalashi va tashabbus ko‘rsatishi qo‘llab-quvvatlanishi lozim.
6. **Fanlararo integratsiya.** Topshiriqlar turli fanlar mazmuni bilan bog‘lanib, bilimlarni real hayotda qo‘llashga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq.

Ko‘nikmalarni baholash mezonlari

O‘quvchilarning kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini baholashda faqat yakuniy javob emas, balki topshiriqni bajarish jarayonidagi ishtirok, munosabat va xulq-atvor ham hisobga olinishi lozim.

Baholash mezoni	**Kuzatiladigan ko‘rsatkich**
Fikrni ifodalash	O‘z fikrini aniq va tushunarli bayon qiladi
Faol tinglash	Suhbatdoshni diqqat bilan tinglaydi

Muloqot madaniyati	Odobli so‘z va iboralardan foydalanadi
Hamkorlik	Guruh ishida faol qatnashadi
Murosaga kelish	Boshqalarning fikrini hisobga oladi
Ijtimoiy mas’uliyat	Berilgan vazifani bajarishga mas’uliyat bilan yondashadi

Baholashda uch darajali yondashuvdan foydalanish mumkin: boshlang‘ich daraja — o‘qituvchi ko‘magida faoliyat yuritish; rivojlanayotgan daraja — ayrim vaziyatlarda mustaqil muloqot va hamkorlik qilish; yuqori daraja — mustaqil fikr bildirish, boshqalarni tinglash va muammoli vaziyatlarda maqbul yechim taklif etish.

Natijalar va muhokama

Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni boshlang‘ich ta’lim jarayoniga tizimli kiritish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash va ijtimoiy munosabatlarga tayyorligini rivojlantirish uchun metodik imkoniyat yaratadi.

Mazkur metodika orqali o‘quvchilar nafaqat o‘z fikrini ifodalash, balki boshqalarning fikrini tushunish, o‘zaro kelishish, muammolarni birgalikda hal qilish va jamoada mas’uliyat bilan harakat qilishga o‘rganadilar. Ayniqsa, rolli o‘yinlar, guruhli muhokamalar va muammoli topshiriqlar o‘quvchilarning kommunikativ hamda ijtimoiy tajribasini boyitadi.

Shuni ta’kidlash lozimki, mazkur maqolada tavsiya etilgan metodik yondashuv nazariy-pedagogik tahlil va amaliy topshiriqlar namunalariga asoslangan. Unda eksperimental tadqiqot natijalari keltirilmagan. Metodikaning samaradorligini aniqlash uchun keyingi tadqiqotlarda tajriba-sinov ishlari, kuzatuv va diagnostik baholash usullaridan foydalanish mumkin.

Xulosa

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’limning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar esa ushbu ko‘nikmalarni shakllantirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi.

Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarning bilimlarini kundalik tajriba bilan bog‘lashga yordam beradi;
- muloqotga yo‘naltirilgan mashqlar fikrni erkin ifodalash, tinglash va suhbat olib borish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- guruhli va rolli topshiriqlar hamkorlik, o‘zaro yordam va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantiradi;
- muammoli vaziyatlarni hal etish mashqlari mustaqil qaror qabul qilish va murosaga kelish qobiliyatini mustahkamlaydi;
- mazkur metodikani fanlararo integratsiya asosida tashkil etish uning amaliy ahamiyatini oshiradi.

Demak, boshlang‘ich ta’lim jarayonida hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlardan izchil va maqsadli foydalanish o‘quvchilarni ijtimoiy faol, muloqotga kirishuvchan va hamkorlikka tayyor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.

3. Dewey J. *Democracy and Education*. New York: Macmillan, 1916.

4. Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

5. Johnson D. W., Johnson R. T. *Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning*. Boston: Allyn and Bacon, 1999.

6. Hymes D. H. On Communicative Competence // *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin, 1972.

7. OECD. *Social and Emotional Skills for Better Lives: Findings from the OECD Survey on Social and Emotional Skills 2023*. Paris: OECD Publishing, 2024.

8. UNESCO. *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. Paris: UNESCO, 2015.